

ការវិភាគ

របស់ព្រះតេជព្រះគុណបណ្ឌិត ហុក-សាវណ្ណ អំពីប្រទេសកម្ពុជាជាមួយព្រះពុទ្ធសាសនា

Website: www.hoksavann.org

ថ្ងៃទី១២ ធ្នូ ២០០៤

ប្រទេសកម្ពុជាមានអារម្ភធម៌ចាស់ទុំនៅអាស៊ីអាគ្នេយ៍ ហើយបានជះឫទ្ធិពលរបស់ខ្លួនទៅលើប្រទេសជិតខាងទៀតផង ។ ជនជាតិខ្មែរបានទទួលយកព្រះពុទ្ធសាសនាជាសរណៈទីពីងប្រចាំជីវិតរបស់ខ្លួនរាប់ពាន់ឆ្នាំមកហើយ ព្រោះព្រះពុទ្ធសាសនាស្របតាមចិត្តគំនិតរបស់ខ្លួន ឯសាសនាព្រាហ្មណ៍ដែលផ្សាយចូលមកកម្ពុជាដែរនោះ ពេលក្រោយខ្មែរពុំយកជាសរណៈទីពីងដូចព្រះពុទ្ធសាសនាឡើយ ទើបសាសនាព្រាហ្មណ៍មកជ្រកនៅតាមទំនៀមទំលាប់ខ្មែរខ្លះ និងតាមរយៈសិល្បៈដូចជារឿងរាមកេរ្តិ៍ជាដើម ។ ដូច្នេះមូលដ្ឋានវប្បធម៌ខ្មែរ គឺព្រះពុទ្ធសាសនាជាព្រលឹងអត្តសញ្ញាណរបស់ខ្លួន ខ្មែរជឿកម្មវឿជល ជឿបាបជឿបុណ្យ ដឹងគុណដឹងទោស មានហេតុផលដូចហេតុផលរបស់វិទ្យាសាស្ត្រ ។ អ្វីមួយដែលប្រាសចាកហេតុផល ខ្មែរពុំអាចទទួលយកបានឡើយ ។ យ៉ាងណាមិញ ខ្មែរជឿព្រះពុទ្ធសាសនា គឺជឿការពិតដែលព្រះពុទ្ធបានសំដែង ដូចពាក្យថាធ្វើបុណ្យបានបុណ្យ ធ្វើបាបបានបាប, មនុស្សកើតចាស់ឈឺស្លាប់, ដើម្បីរំលត់ទុក្ខត្រូវរំលត់អវិជ្ជា តណ្ហាជាហេតុដាំឲ្យមានទុក្ខ មានរូបទុក្ខជាដើម ។

ជនជាតិខ្មែរមានភ័ព្វសំណាងដោយបានទទួលកាន់ព្រះពុទ្ធសាសនាថែរវាទ ជាសាសនាមួយមានមាគ៌ាប្រតិបត្តិ គឺមគ្គប្រកបដោយអង្គក្នុងដំណើរឆ្ពោះទៅរកការរំដោះទុក្ខមានជាតិទុក្ខជាដើម ។ បច្ចុប្បន្ននេះ ពុទ្ធសាសនាបានចំរើនលូតលាស់យ៉ាងខ្លាំងនៅទ្វីបអឺរ៉ុបនិងនៅសហរដ្ឋអាមេរិកជាដើម ។ អ្នកចូលកាន់ព្រះពុទ្ធសាសនានៃបស្ចឹមប្រទេសទាំងនោះ ភាគច្រើនពួកបញ្ជីវិន័យនេះដឹងដូចជាសាស្ត្រាចារ្យមេធាវីជាដើម ដោយពួកនោះមុនចូលព្រះពុទ្ធសាសនា បានអានសៀវភៅព្រះពុទ្ធសាសនាជាច្រើន ស្រាវជ្រាវទៅឃើញថា ព្រះពុទ្ធសាសនាសំដែងអំពីសច្ចធម៌ជាសច្ចសាកលគឺការពិតទូទៅបានដល់អរិយសច្ច៤ មានទុក្ខសច្ចជាដើម សំរាប់ប្រតិបត្តិឆ្ពោះទៅរកការរំដោះទុក្ខរបស់មនុស្សសត្វ ។ ដរាបណាវិទ្យាសាស្ត្រកាន់តែលូតលាស់ ព្រះពុទ្ធសាសនាកាន់តែលូតលាស់ដែរ ព្រោះព្រះពុទ្ធសាសនាដ៏ដូចវិទ្យាសាស្ត្រ ឱយាយអំពីទំនាក់ទំនងរវាងហេតុនិងផល ដែលគេអាចធ្វើការពិសោធន៍បាន ដូចជាវិទ្យាសាស្ត្រខាងគីមីវិទ្យានិងភូមិវិទ្យាជាដើម ក៏ដូចជាពុទ្ធសាសនា ពោលថាហេតុយ៉ាងណាផលក៏កើតឡើងយ៉ាងនោះដែរ គឺផលកើតឡើងតាមហេតុរបស់វា ។ ការត្រាស់ដឹងហេតុផលប្រកបផលរបស់ព្រះពុទ្ធនេះ ជាការពិតសាកលដែលជាអរិយសច្ចៈ (Noble truth) ដែលគេអាចធ្វើការពិសោធន៍បានគ្រប់ពេលវេលានិងគ្រប់ទីកន្លែង ។ ពួកបស្ចឹមប្រទេសទាំងនោះមានសទ្ធាជ្រះថ្លាខ្លាំងក្លា មានខ្លះចូលបួស ហើយចូលចិត្តចំរើនវិបស្សនា (meditation) ។ មានស្រីជាតិអង់គ្លេសម្នាក់ឈ្មោះទេរីនអាមស្ត្រង់ (Karen Armstrong)

បានធ្វើដំណើរសាសនាគ្រិស្តសាសនា គាងត្រឡប់មានសទ្ធានិងព្រះពុទ្ធសាសនា ដោយឃើញពាក្យប្រៀនប្រដៅរបស់ព្រះពុទ្ធត្រង់មេត្តាករុណា (compassion) ការរាប់អានការអាណិតអាសូរមិនបៀតបៀនគ្នា ជាប្រភពសន្តិភាពនិងឃើញធម៌អនត្តា បញ្ញាឃើញថាពុំមែនខ្លួនដាំឲ្យមនុស្សដាក់អស្មិមានៈ មិនប្រកាន់ខ្លួន ជាប្រភពសន្តិភាពពិភពលោក ។

នៅឆ្នាំ១៩៩៩ សមាជិកនៃអង្គការសហប្រជាជាតិជិត២០០ប្រទេសបានអនុម័តជាឯកច្ឆន្ទ ទទួលស្គាល់និងចាត់ទុកបុណ្យពិសាខបូជារបស់ព្រះពុទ្ធសាសនាជាបុណ្យអន្តរជាតិ ដោយមូលហេតុពីរយ៉ាងគឺ ទីមួយបណ្តាសាសនាទាំងអស់ក្នុងសកលលោក ព្រះពុទ្ធសាសនាកើតមុនគេ ។ ចំណែកសាសនាព្រាហ្មណ៍ដែលសព្វថ្ងៃហៅថាសាសនាហិណ្ឌូនោះ បានជាគេពុំចាត់ថាជាកើតមុនព្រះពុទ្ធសាសនា ព្រោះសាសនានេះពុំមានប្រព័ន្ធពាក្យប្រៀនប្រដៅឲ្យបានច្បាស់លាស់និងទៀតទាត់ ម្តងគោរពព្រះឥន្ទ ម្តងគោរពព្រះព្រហ្ម ម្តងគោរពព្រះឥសូរ ម្តងគោរពព្រះវិស្ណុប្រព្រះនាយក ម្តងរួមព្រះទាំងបីអង្គបញ្ចូលគ្នា ដែលមាននិយាយក្នុងគម្ពីរត្រៃវេទ និងគម្ពីរឧបនិស័ទជាដើម ។ ចំណែកព្រះពុទ្ធសាសនាវិញ មានកាលបរិច្ឆេទត្រឹមត្រូវដឹងច្បាស់លាស់របស់ព្រះពុទ្ធ, មានពាក្យប្រៀនប្រដៅច្បាស់លាស់ ដែលសព្វថ្ងៃមាននិយាយក្នុងគម្ពីរព្រះត្រៃបិដក, មានពុទ្ធបរិស័ទទាំងបញ្ចវគ្គទាំងគ្រហស្ថទទួលកាន់ជឿពិតប្រាកដ ។ ទីពីរ ព្រះពុទ្ធសាសនាមានពាក្យប្រៀនប្រដៅមួយដ៏សំខាន់ គឺធម៌អហិង្សា (non violence) ការមិនបៀតបៀនដែលជាមូលដ្ឋាននៃសុខសន្តិភាពពិភពលោក (peace in the world) ។ ស្របនឹងសេចក្តីថ្លែងការណ៍ជាសកលនៃអង្គការសហប្រជាជាតិស្តីអំពីសិទ្ធិមនុស្ស (Human Rights) នៅថ្ងៃទី១០ធ្នូ១៩៤៨ មិនឲ្យមនុស្សបៀតបៀនគ្នា រំលោភលើសិទ្ធិគ្នា ហាក់ដូចជាអង្គការសហប្រជាជាតិយកពាក្យព្រះពុទ្ធច្រើនជាមូលដ្ឋានក្នុងការប្រកាសចំនួន៣០មាត្រានេះ ។ បើគិតពីពេលវេលានៃការប្រកាស រវាងអង្គការសហប្រជាជាតិនិងព្រះពុទ្ធ គឺអង្គការសហប្រជាជាតិប្រកាសឲ្យមនុស្សគោរពសិទ្ធិមនុស្សនៅឆ្នាំ១៩៤៨ ចំណែកព្រះពុទ្ធវិញ ប្រកាសឲ្យមនុស្សគោរពសិទ្ធិមនុស្សរហូតឲ្យគោរពសិទ្ធិសត្វ កុំឲ្យបៀតបៀននិងសម្លាប់ ដូចមានក្នុងសិក្ខាបទទីមួយនៃសីល៥ មានជាង២៥០០ឆ្នាំមកហើយ ។

ក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រពិភពលោក ពុំឃើញព្រះពុទ្ធសាសនាបង្ហូរឈាមគ្នាកន្លែងណាមួយ ដោយមូលហេតុសាសនាឡើយ ។ ដោយឃើញកត្តាសំខាន់ពីរប្រការនេះហើយ បានជាអង្គការសហប្រជាជាតិចាត់ទុកព្រះពុទ្ធសាសនាជាសាសនាសន្តិភាព អាចយកពាក្យប្រៀនប្រដៅរបស់ព្រះអង្គ ដូចជាធម៌អហិង្សា ធម៌ព្រហ្មវិហារ មានមេត្តាករុណាជាដើម ធ្វើជារូបមន្តសំរាប់បំបាត់កំហឹង ការបង្ហូរឈាមគ្នា ហើយសាងសុខសន្តិភាពជូនមនុស្សក្នុងលោក ។

ព្រះសង្ឃជ័យសន្តមខ្មែរ

នៅប្រទេសកម្ពុជា បើមានភូមិកន្លែងណា តែមានវត្តព្រះពុទ្ធសាសនាកន្លែងនោះ បានសេចក្តីថាវត្តព្រះពុទ្ធសាសនា តែងមានគ្រប់ភូមិស្រុកខេត្តក្រុងនៃព្រះរាជាណាចក្រទាំងមូល ។ វត្តជាមជ្ឈមណ្ឌលរបស់ប្រជាជាតិខ្មែរ សំរាប់សិក្សានិងប្រតិបត្តិព្រះពុទ្ធសាសនា ។ តាមទំនៀមទំលាប់ខ្មែរតាំងពីដើមមក កូនប្រុសជំទង់តែងនព្វានទៅប្រគេនលោកគ្រូថៅអធិការ ដើម្បីឲ្យកូនសិក្សាអក្សរសាស្ត្រជាតិនៅទីវត្ត ។ បន្ទាប់មកឲ្យកូនប្រុសជាសាមណេ បួសជាភិក្ខុ ដើម្បីសិក្សានិងប្រតិបត្តិព្រះពុទ្ធសាសនា ហើយចាត់ទុកជាការបួសសងគុណមាតាបិតា ។ បើអង្គខ្លះអស់និស្ស័យសីកមកវិញ គេហៅថាអន្តិកដែលចេញមកពីពាក្យថាបណ្ឌិត ប្រែថាអ្នកចេះ ដឹងនិងមានធម៌យាល្អ ព្រោះអ្នកបួសបានសិក្សានិងអប់រំចិត្ត បានចេះដឹង

មានចិត្តបរិសុទ្ធល្អ ។ ពេលនោះ ព្រះសង្ឃពុំមែនសិក្សាតែព្រះពុទ្ធសាសនា និងប្រពៃណីទំនៀមទំលាប់ខ្មែរប៉ុណ្ណោះទេ វិជ្ជាជីវៈផ្សេងៗដូចជាជាងលើ ជាងដីក វិធីផ្សំផ្គុំមើលជម្ងឺ របៀបគួរគំនូរជាដើម ក៏លោកសិក្សាដែរ ។ ដូច្នេះបញ្ជាក់ថា ព្រះសង្ឃមានចំណេះខាងព្រះពុទ្ធសាសនាផ្នែកវប្បធម៌ផង វិជ្ជាជីវៈ ផ្នែកសង្គមកិច្ចផង ។ ព្រះសង្ឃជាម្ចាស់នៃពុទ្ធបរិសុទ្ធពេលមានវិបត្តិផ្លូវចិត្តតែងតែទៅថ្វាយបង្គំព្រះសង្ឃឲ្យជួយដោះស្រាយ។ ព្រះសង្ឃពេលខ្លះបានដើរតួនាទីជាចៅក្រមសុំរុះសំរួល ការវិវាទរបស់ប្រជាពលរដ្ឋ ដែលជាជើងវត្តឲ្យស្រុះស្រួលគ្នាតាមវិធីព្រះពុទ្ធសាសនា ។ ពេលខ្លះព្រះសង្ឃដើរតួនាទីជាគ្រូបង្រៀន ដោយពន្យល់ណែនាំពុទ្ធបរិសុទ្ធចំណេះជើងវត្តរបស់ព្រះអង្គ កុំឲ្យឈ្មោះទាស់ទែងគ្នា ក្នុងចៅឲ្យខំប្រឹងប្រែងរៀនសូត្រ ម្តាយឪពុកឲ្យធ្វើការរកស៊ីប្រកបដោយធម៌ជាដើម ។ ពេលខ្លះព្រះសង្ឃដើរតួនាទី ជាអ្នកផ្តើមគំនិតកសាងសាលារៀន មន្ទីរពេទ្យ លើកដីធ្វើផ្លូវ ជីកស្រះ ធ្វើអណ្តូង ជួនប្រជាពលរដ្ឋប្រើប្រាស់ ។ ពេលខ្លះព្រះសង្ឃដើរតួនាទីជាគ្រូពេទ្យ ដោយជួយព្យាបាលជម្ងឺរបស់ប្រជាពលរដ្ឋ ដោយថ្នាំបូរណផ្សំនឹងពុទ្ធមន្តលើកកម្លាំងផ្លូវចិត្តផង ។ ពេលខ្លះព្រះសង្ឃដើរតួនាទីជាចិត្តវិទូ ដោយជួយណែនាំពន្យល់ពុទ្ធបរិសុទ្ធដែលមានវិបត្តិផ្លូវចិត្ត ឬខូចផ្លូវចិត្ត ឲ្យជាសះស្បើយដោយមិនថាគឺព្រះធម៌។ ព្រះសង្ឃខ្លះមានសមត្ថភាពនិមន្តទទួលព្យាគិណ្ឌោមប្រមូលបច្ច័យនិងសម្ភារៈយកទៅជួយសង្គ្រោះប្រជាពលរដ្ឋខ្មែរដែលរងគ្រោះដោយគ្រោះធម្មជាតិ ដូចជាទឹកជំនន់ ខ្យល់ព្យុះខ្ទេចខាតទ្រព្យសម្បត្តិ និងរាំងភ្លៀង ធ្វើឲ្យខូចខាតផលដំណាំជាដើម ។ នៅតាមវត្តអាមាមស្រុកស្រែចំការ ព្រះសង្ឃចិញ្ចឹមកូនប្រជាពលរដ្ឋក្រីក្រនិងកុមារកំព្រាខ្លះ ឲ្យសំណាក់ក្នុងវត្តដើម្បីសិក្សារៀនសូត្រ ។ ជាពិសេសវត្តនៅទីក្រុង មានក្រុងភ្នំពេញជាដើម ដូចជាវត្តឧណ្ណាលោម វត្តបុរាណ វត្តបុរាណជាដើម មាននិស្សិតស្នាក់នៅរាប់រយនាក់ក្នុងវត្តនីមួយៗ ដើម្បីសិក្សារៀនសូត្រនៅទីក្រុងលំយនិងមហាវិទ្យាល័យ ព្រោះរដ្ឋពុំបានសង់អាគារឲ្យបានគ្រប់គ្រាន់ សំរាប់ឲ្យនិស្សិតស្នាក់នៅឡើយ ដូច្នេះហើយបានជាកូនចៅក្រីក្រទាំងនោះ មកសំណាក់នៅក្នុងវត្តដោយពុំមានលទ្ធភាពជួលផ្ទះ ។ ដូច្នេះបញ្ជាក់ថា វត្តព្រះពុទ្ធសាសនាមានប្រយោជន៍សំខាន់ណាស់សំរាប់ជួយសំរួលជីវភាពការរស់នៅរបស់ប្រជាពលរដ្ឋខ្មែរ ។

ព្រះពុទ្ធសាសនានិងវិបត្តិយោធា

អ្នកសិក្សាព្រះពុទ្ធសាសនាបានដឹងហើយថា ពាក្យប្រៀនប្រដៅដ៏សំខាន់របស់ព្រះពុទ្ធ គឺការប្រតិបត្តិធម៌អហិង្សា ការពុំបៀតបៀន ដែលជាមូលដ្ឋាននៃសន្តិភាពសកលលោក ។ ប្រទេសកម្ពុជាបានឆ្លងកាត់វិបត្តិធម៌បាបយាមជាច្រើនប្រភេទ រហូតមានការសម្លាប់រង្គាលដូចវាលពិឃាតខ្មែរក្រហម និងការឈ្លានពានពីបរទេស ។ អំពើអមនុស្សធម៌ទាំងនេះជួយនឹងពាក្យប្រៀនប្រដៅរបស់ព្រះពុទ្ធ ដូច្នេះអំពើអាក្រក់នេះពុំទាក់ទងនឹងព្រះពុទ្ធសាសនាឡើយ ។ ព្រះពុទ្ធពុំដែលបង្រៀនឲ្យមនុស្សទាស់ទែងគ្នា កាប់សម្លាប់គ្នា បែកសាមគ្គីគ្នាឡើយ ។ មិនថាតែមនុស្សទេដែលព្រះអង្គហាមមិនឲ្យបៀតបៀនមិនឲ្យសម្លាប់, ទាំងសត្វមានជីវិតទាំងអស់ក៏ព្រះអង្គហាមមិនឲ្យសម្លាប់ដូចគ្នា ។ អ្នកដែលសម្លាប់ប្រជាពលរដ្ឋខ្មែរសម័យវាលពិឃាតខ្មែរក្រហម ពុំមែនជាអ្នកព្រះពុទ្ធសាសនាឡើយ គឺជាអ្នកដើរតាមមាតិកាមួយនិស្ស ដែលមានបរទេសកម្ពុយនិស្សនៅពីក្រោយ ។ តាមន័យនេះ គេប៉ុន្តែចោទថា ការសម្លាប់គ្នានេះ ដោយសារកាត់ព្រះពុទ្ធសាសនាឡើយ ។ តាមពិតវិញ ពុទ្ធសាសនិកជនខ្មែរទាំងគ្រប់ស្ថានទាំងបញ្ចជិត ត្រូវទទួលរងគ្រោះដោយសារពួកនេះ គឺព្រះសង្ឃត្រូវគេធ្វើគត ចាប់ផ្សឹក ព្រះពុទ្ធរូប វត្តអាមាម គន្លឹះក្បួនច្បាប់ ត្រូវគេបំផ្លាញចោល

។ បើគេដើរតាមមាតិកាព្រះពុទ្ធវិញ ពិតជាការសម្លាប់គ្នាពុំកើតមានឡើយ។ ដូច្នេះការសម្លាប់គ្នានេះ ដោយសារការពុំដើរតាមពាក្យប្រៀនប្រដៅរបស់ព្រះពុទ្ធវិញទេ ។

ចំពោះប្រទេសកម្ពុជាដែលក្រីក្រវិញ ក៏គេពុំអាចបញ្ជូនព្រះពុទ្ធសាសនាឡើយ ព្រោះពាក្យប្រៀនប្រដៅរបស់ព្រះអង្គស្ទើរតែគ្រប់ទំព័រ បង្រៀនមនុស្សឲ្យខំប្រឹងសិក្សារៀនសូត្រធ្វើការងារប្រកបដោយធម៌ ដូចប្រយោជន៍បច្ចុប្បន្នដយ៉ាង គឺឧបដ្ឋានសម្បទាប្រែថាប្រកបព្រមដោយការប្រឹងប្រែងធ្វើការងារពុំខ្ជិលច្រអូសជាដើម ។ មានពាក្យប្រាថ្នាជាច្រើនដែលមានន័យឲ្យខំប្រឹងប្រែងដូចពាក្យថា វាយាមៈ វិរិយៈ ជាដើម ។ ជិតបរិទិព្វា ព្រះពុទ្ធប្រទានទិវាទជាចុងក្រោយដាស់តឿនមិនឲ្យមនុស្សប្រមាទធ្វេសប្រហែស គប្បីបំពេញសេចក្តីល្អឲ្យបានសំរេច ព្រោះសង្វារពុំទៀងទេ ។ ដូច្នេះបញ្ជាក់ថា ទោះបីព្រះអង្គជិតបរិទិព្វាមានព្រះពាជន៍ផ្គត់ផ្គង់ដោយ ក៏ព្រះអង្គនៅតែព្យាយាមរំលឹកបង្កើតទៀត កុំឲ្យភ្លេចកើតមកត្រូវតែធ្វើការងារល្អ ដើម្បីប្រយោជន៍ខ្លួននិងប្រយោជន៍សង្គម កុំឲ្យពេលវេលាកន្លងទៅដោយឥតប្រយោជន៍ ព្រោះពេលកន្លងទៅអាយុក៏កន្លងទៅជាមួយដែរ ដោយសេចក្តីប្រមាទធ្វេសប្រហែសជាផ្លូវនៃមច្ចុសេចក្តីមិនប្រមាទជាផ្លូវនៃអមតៈ ។ ពាក្យថាអមតៈប្រែថាមិនស្លាប់ បានដល់ការសំរេចព្រះនិព្វាន ជាធម៌រហូតមិនស្លាប់ គឺបុគ្គលព្យាយាមមិនប្រមាទពិចារណាសង្វារការកើតរលត់ រហូតឃើញទោសក្នុងខ្លួន មានរូបខន្ធជាដើម រមែងសំរេចព្រះនិព្វាន លែងកើតចាស់ឈឺស្លាប់ ។ ព្រេងនិងប្រឹងជាគូគ្នា គឺបុគ្គលបើទោះបីដឹងថា មានព្រេងវាសនាពិមុធមកហើយក៏ដោយ ក៏ត្រូវតែខំប្រឹងប្រែងព្យាយាមក្នុងបច្ចុប្បន្នទៀត ទើបសំណាងដែលបានកសាងនោះបញ្ចេញជាផលបាន ។ ដូចប្រេងទៅក្នុងដួងទុំ ដើម្បីបានប្រេងគេត្រូវយកដួងទៅកោស រួចយកទៅរំងាស់ទើបចេញជាប្រេងបាន ។ ប្រៀបមួយទៀត ដូចបុគ្គលមានគ្រាប់ពូជមួយគ្រាប់ ដើម្បីឲ្យគ្រាប់ពូជនោះដុះជាដើមបែកបែកបញ្ចេញផ្លែផ្កា គេត្រូវយកគ្រាប់ពូជនោះទៅដាំលើដីដែលមានជីជាតិ ថែទាំស្រោចទឹក កុំឲ្យសត្វវាស៊ី ទើបសំរេចផលបាន ។ ដូច្នេះគ្រប់ពាក្យពុទ្ធសាសនារបស់ព្រះពុទ្ធ គ្មានកន្លែងណាមួយដែលព្រះអង្គបង្រៀនឲ្យមនុស្សសត្វខ្ជិលច្រអូសដេកចាំសំណាងអុជចូបបង់ស្រន់ឲ្យសេចក្តីប្រាថ្នារបស់ខ្លួនផ្តល់ផលឲ្យខ្លួនឡើយ ។ ពាក្យមួយទៀតថា សេចក្តីសុខចម្រើនគ្រប់យ៉ាងពុំមែនកើតពីមនោរម្យ គឺកើតពីការនឹកគិតឡើយ តែកើតពីការព្យាយាមធ្វើ ហើយក៏ពុំមែនកើតមកពីព្រះជាម្ចាស់ណាប្រទានឲ្យឡើយ គឺកើតមកពីអំពើល្អរបស់ខ្លួន ។ ចំពោះព្រះពុទ្ធវិញ ព្រះអង្គសំដែងថា តថាគតគ្រាន់តែប្រាប់បង្ហាញផ្លូវប៉ុណ្ណោះ អ្នករាល់គ្នាត្រូវដើរដោយខ្លួនឯង បានសេចក្តីថា ព្រះអង្គបង្ហាញផ្លូវល្អផ្លូវអាក្រក់ ធរក ស្មត៍ និព្វាន មនុស្សសត្វត្រូវជ្រើសរើសផ្លូវដើរដោយខ្លួនឯង ។ បើចង់ចេះត្រូវខំរៀន បើចង់បានទ្រព្យសម្បត្តិត្រូវប្រឹងប្រែងរកស៊ីប្រកបដោយធម៌ បើចង់បានស្មត៍និព្វានត្រូវខំប្រតិបត្តិធម៌ នេះជាសច្ចធម៌ ជាហេតុផលពិតដែលគេពុំអាចកែប្រែបាន ពុំមែនកើតពីសំណាងខាងក្រៅ មានកើតពីឥទ្ធិពលព្រះជាម្ចាស់ជាដើមឡើយ ។ ពុទ្ធសាសនិកជនខ្មែរពុំមែនជឿព្រះពុទ្ធសាសនាដោយធ្មេចភ្នែកឡើយ គឺជឿដោយបើកភ្នែក គឺសន្ទាការជឿដោយមានបញ្ញា ការពិចារណារកហេតុផលនៅជាមួយ ។ បានសេចក្តីថា ជឿព្រះពុទ្ធសាសនាគឺជឿការពិតដែលព្រះអង្គសំដែង ពុំមែនជឿរបៀបយល់សម្តី របៀបនិទានរឿង ដែលពុំអាចបញ្ជាក់ការពិតបាននោះទេ ។

ដូចបានទាញយកពាក្យប្រៀនប្រដៅ របស់ព្រះពុទ្ធខ្លះមកបញ្ជាក់រួចហើយ គឺព្រះពុទ្ធបានប្រៀនប្រដៅកុំឲ្យមនុស្សខ្ជិលច្រអូស ផ្ទុយទៅវិញឲ្យខំប្រឹងប្រែងកិច្ចការប្រកបដោយធម៌ ដើម្បីប្រយោជន៍ខ្លួននិងប្រយោ

ជនសង្គម ។ ប្រជាពលរដ្ឋនៃប្រទេសកម្ពុជា ធ្លាក់ខ្លួនក្រីក្រលំបាកគោក
យ៉ាកវិញនោះ ដោយសារវិបត្តិធម្មជាតិយ៉ាងធ្ងន់ធ្ងរ ពុំបានរៀបចំ
ក្បួនសេដ្ឋកិច្ច តាមលក្ខណៈបច្ចេកទេសឲ្យបានជាក់លាក់ ព្រមទាំងបាន
ប្រព្រឹត្តអំពើពុករលួយផង បានធ្វើឲ្យកម្ពុជាមាតុភូមិធ្លាក់ខ្លួនជំនន់ជាបង្កិច
សព្វថ្ងៃនេះ ។ បើប្រៀបធៀបនឹងប្រទេសពីរបីដែលគោរពព្រះពុទ្ធសាសនា
គឺប្រទេសកម្ពុជាគោរពព្រះពុទ្ធសាសនាមានភាពក្រីក្រ ចំណែកប្រទេ
សជប៉ុន ប្រទេសថៃ គោរពព្រះពុទ្ធសាសនាដែរ ទៅជាអ្នកមានស្តុកស្តម្ភ
សេដ្ឋកិច្ចល្អតលាស់ តើបណ្តាលមកពីអ្វី ? ភាពខុសគ្នានេះ គឺពិតជាប-
ណ្តាលមកពីប្រទេសថៃនិងប្រទេសជប៉ុន អ្នកដឹកនាំគេចេះដឹកនាំបានល្អ
ទាំងផ្លូវធម្មជាតិយ៉ាងធ្ងន់ធ្ងរនិងផ្លូវសេដ្ឋកិច្ច ជាពិសេសគេចេះដឹកនាំប្រទេ
សដ៏ធំដ៏ល្អរបស់ព្រះពុទ្ធមកអនុវត្ត ទើបធ្វើឲ្យប្រទេសគេល្អតលាស់ចំ-
រើន ។ ចំណែកអ្នកដឹកនាំខ្មែរអនុវត្តព្រះពុទ្ធសាសនាមានលក្ខណៈប្រជា-

ភិថុតិ ជាផ្លូវធម្មជាតិ ពុំបានដឹកនាំស្រដៀងយកគំនិតល្អរបស់ព្រះពុទ្ធមក
អនុវត្តឡើយ ។ របស់ល្អមានតម្លៃ ប៉ុន្តែគេពុំបានយកមកប្រើដើម្បីជាប្រ
យោជន៍ទេ របស់មានតម្លៃនោះក៏ពុំបានផ្តល់ផលដល់អ្នកនោះឡើយ យ៉ា
ងណាមិញ ប្រទេសកម្ពុជាគោរពព្រះពុទ្ធសាសនា ប៉ុន្តែអ្នកដឹកនាំខ្មែរពុំ
បានយកពាក្យព្រះពុទ្ធមកអនុវត្ត ក៏មានន័យដូចនេះដែរ ។ ស្របនយ
នេះដែរ ប្រទេសកម្ពុជាគឺវិបត្តិធម្មជាតិយ៉ាងធ្ងន់ធ្ងរនិងយមក្តានេះ ដោ
យសារអ្នកដឹកនាំខ្មែរពុំគោរពតាមធម៌ព្រះពុទ្ធ គឺព្រះពុទ្ធបានបង្រៀនមនុ
ស្សមិនឲ្យបៀតបៀនគ្នាកាប់សម្លាប់គ្នា តែត្រូវស្រឡាញ់រាប់អានគ្នាប្រកប
ដោយចិត្តមេត្តានិងករុណា ។ ប្រវត្តិព្រះពុទ្ធសាសនាពុំដែលធ្វើឲ្យប្លែង
ល្អនពានគេឡើយ មានតែគេល្អនពានមកខ្លួនវិញ ។ ចំណែកសាសនា
ដ៏ទៃក្រៅពីពុទ្ធសាសនាវិញ បានធ្វើឲ្យប្លែងហើយរហូតពេលនេះក៏នៅ
តែធ្វើឲ្យប្លែងបង្ហូរឈាមគ្នាដោយមូលហេតុសាសនារៀងៗខ្លួន ។^{១២}